

Р.М. КРАЙНІК

МАТЕРІАЛЬНО-ФІНАНСОВЕ СТАНОВИЩЕ ОСВІТЯН УКРАЇНИ В РОКИ ХРУЩОВСЬКОЇ „ВІДЛИГИ”: СУЧАСНА ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ

Аналізується новітня українська історіографія про матеріально-фінансове становище працівників освітньої галузі України у роки хрущовської „Відлиги”.

Ключові слова: історіографія, „Відлига”, деєталінізація, педагогі.

Із розбудовою суверенної української держави перед владними органами постали складні завдання поліпшення матеріально-фінансового становища вітчизняних педагогічних працівників. В цьому контексті є актуальним врахування історичного досвіду у процесі забезпечення належного матеріально-фінансового становища різноманітних соціальних верств радянського населення. Цей досвід також має важливе наукове та практичне значення для сучасних науковців.

Після проголошення незалежності України перед істориками відкрились нові можливості для дослідження минулого нашої держави. Зникла цензура, з'явився плюралізм думок, українська історична наука почала звільнятися від радянських штампів. Історики стали висвітлювати події більш об'єктивно та неупереджено. Зважаючи на ці обставини, з'явилася можливість правдиво дослідити матеріально-фінансове становище педагогічних працівників у роки хрущовської „Відлиги”.

Актуальності дослідженню додає те, що в 1953–1964 рр. відбувається процес переходу до нових норм і стандартів життя. В цей час, як і в новітній українській історії, перед українською інтелігенцією відкриваються нові можливості для поліпшення свого суспільного становища. Тому метою дослідження є вивчення та аналіз сучасної вітчизняної наукової літератури, присвяченої проблемі матеріально-фінансового становища діячів освіти в 1953–1964 рр.

В статті характеризується сучасна історіографія матеріально-фінансового становища освітян у контексті дослідження

повсякденного життя радянських педагогічних працівників.

Розкриваючи питання матеріально-фінансового становища освітян, сучасні науковці перш за все звертають увагу на розміри заробітної плати, її співвідношення до цін на продукти харчування, предмети побуту, забезпеченість житлом. В цьому контексті актуально розглядати становище педагогічних працівників після смерті Й. Сталіна в березні 1953 р., коли розпочалося поліпшення матеріально-фінансового становища та суспільно-політичного життя у радянському суспільстві, що істотно покращило умови розвитку освіти в цілому.

Слід зазначити, в усьому світі ситуація, коли люди високоінтелектуальної праці отримують винагороду у кілька разів більшу, ніж представники фізичної праці, є нормальною і вказує на те, що держава піклується та зацікавлена в інтелектуальному потенціалі своєї країни. Однак, сучасні українські історики намагаються об'єктивно, з наукової точки зору охарактеризувати складні та суперечливі аспекти матеріально-фінансового становища освітян у радянські часи, коли педагогічні працівники отримували мізерні кошти в порівнянні з робітниками та багатьма іншими соціальними категоріями населення.

Так, у 1997 р. виходить друком праця „Україна. Друга половина ХХ століття: Нариси історії” [1], в якій частково розглядаються соціально-економічні основи матеріально-побутових умов життя педагогів УРСР. Зокрема висвітлюється матеріальне становище працівників освітньої галузі України, де поряд

із значними позитивними зрушеннями в цій сфері вказується на численні недоліки їхнього матеріально-фінансового становища, які були притаманні в радянську епоху.

В контексті дослідження необхідно звернути увагу на працю історика С. Кульчицького [2]. Незважаючи на те, що дослідник в змісті статті не ставив за мету детально вивчити побутові умови життя населення УРСР, проте надав важливу й об'єктивну інформацію про ставлення радянських чиновників до матеріально-побутових проблем педагогічних працівників через призму недолугих економічних реформ.

Також у історіографічному огляді матеріально-фінансового становища вітчизняних викладачів на особливу увагу заслуговує праця В. Барана та В. Даниленка [3], що містить фактичні відомості щодо рівня забезпечення житлом, змін у побуті педагогічних працівників у зв'язку з проведеними реформами М. Хрущова. Науковці розкривають умови в яких жила та працювала творча інтелігенція, наголошуючи на деяких позитивних змінах у порівнянні з попередніми роками.

В цьому ж році І. К. Рибалка у статті „Така наша доля: сторінки життя мого покоління” [4] як безпосередній очевидець торкається питання повсякденного життя української педагогічної інтелігенції після XX з'їзду КПРС. Дослідник на той час працював у Харківському державному університеті й був достатньо обізнаний із тогочасним фінансово-матеріальним становищем працівників вищої школи. Автор публікації, з точки зору очевидця, акцентує увагу на складнощях діяльності науковців-істориків в умовах розгортання процесу „десталінізації”.

В подальшому, донецькі дослідники В. Ківень та В. Коржов охарактеризували соціальне становище в радянському суспільстві викладачів вищих навчальних закладів, акцентуючи увагу на матеріально-фінансовій скруті та недостатньому фінансуванні науковців з боку держави [5]. Однак, на їх думку, в порівнянні з учительськими кадрами, становище викладачів було дещо кращим.

Про актуальність питання матеріально-фінансового становища педагогічних працівників свідчать написані сучасні дисертаційні дослідження О. Сергійчук, С. Домбровської, В. Вовк [6]. Історики охарактеризували з наукової

точки зору становище педагогічних працівників під час лібералізації суспільно-політичного життя, акцентувавши увагу на особливостях матеріального становища педагогів. При цьому особливостями дисертаційних досліджень є те, що автори неупереджено, використовуючи архівні дані на фактах доводять існування скрутного матеріального становища працівників освітньої галузі. Дослідники приходять до висновку, що з фізичною смертю Й. Сталіна та приходом до влади більш ліберального керівництва забезпечення жителів одягом і взуттям, товарами масового споживання покращилось порівняно з попередніми роками, що свідчить про позитивні зміни в матеріально-фінансовому становищі населення.

Дослідженню соціально-побутових умов життя населення УРСР у взаємозв'язку з історичними подіями, що відбувалися в другій половині XX ст. присвячена праця Л. Ковпак [7]. В ній міститься чимало фактів, проте через масштабність дослідження, яке охоплює півстоліття, питання матеріально-фінансового забезпечення працівників галузі освіти в період „Відлиги” недостатньо висвітлено. Тому виокремленні лише деякі аспекти піднятої проблеми матеріально-фінансового становища працівників освіти в часи хрущовської „Відлиги”.

Порівняльна характеристика купівельної спроможності педагогічних працівників одного з регіонів радянської України подається істориком Л. М. Романець у статті „Соціально-побутові умови освітян Вінниччини в 1944–1958 рр.” [8], де зосереджується увага на оплаті праці педагогів та їх спроможність матеріально забезпечити свої потреби. Насамперед робиться акцент на тому, що заробітна плата вчителів істотно відставала від державних цін на промислові товари і продукти харчування.

Сучасний дослідник епохи „Відлиги” М. В. Брегеда у монографії „Процес десталінізації і суспільні настрої українського населення у 1953 – 1964 рр.” [9] приходять до висновку, що у жителів УРСР, зокрема у педагогів, рівень зарплати був у 3–4 рази нижчим від необхідного прожиткового мінімуму, що свідчить про дуже скрутне становище працівників освіти.

Детально проблема повсякденного життя педагогічної інтелігенції розглядалася на Всеукраїнській науковій конференції 14–15 травня 2010 р. на базі Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. З даної тематики виступила зі своїми матеріалами О. Прохоренко [11]. Дослідниця зробила акцент на тому, що одним із найважливіших факторів, який встановлює місце особистості в суспільній ієрархії є її матеріально-побутове забезпечення [11, с. 187]. Мова йде про кращі матеріально-фінансові умови у тих викладачів, які виконували правила „гри”, нав’язані режимом, могли сподіватися на пристойну винагороду за працю та життєздатне побутове обслуговування. Науково-педагогічна інтелігенція, яка виконувала „замовлення” партії відповідно могла розраховувати на одержання високих гонорарів за свою роботу. Партійне керівництво щедро винагороджувало тих, хто у своїх статтях критикував або вихваляв вказаних партією осіб, тобто були „слухняними” виконавцями. Докорінно іншим було становище тих педагогічних працівників, які мали опозиційні настрої щодо радянської влади. Саме до них продовжували застосовуватися політичні репресії, які зокрема проявлялися у зменшенні матеріальних виплат, звільнень з роботи, або арештах.

Загалом дослідниця приходить до висновку, що цінність особи, комфорт і зручність її існування не розглядалися владою як першочергові завдання. Між декларованими соціалістичними гаслами, які виголошувалися з трибун і друкувалися на шпальтах газет, та умовами життя науково-педагогічної інтелігенції пролягала нездоланна прірва.

Відтак переважна більшість науково-педагогічної інтелігенції повинна була мовчки терпіти всі труднощі фінансово-матеріального становища в добу „Відлиги”.

Дослідник О. В. Лук’яненко [12] охарактеризував повсякденне життя науково-педагогічної еліти часів деєталінізації.

Дослідник відтворив місце грошей у житті викладачів вищої педагогічної школи на прикладі Полтавщини. Молодий науковець на основі архівних матеріалів довів, що найвищий зарібок мали, звичайно, професори та викладачі з науковим ступенем; господарський персонал, вчителі у країні робітничого пролетаріату отримували найменше. Після грошової реформи 1961 р. у зарібних платах педагогічних працівників дещо поменшало нулів, однак купівельна спроможність залишалася дуже низькою. Також в досліджуваній період зустрічалися поодинокі випадки незгоди з рішеннями керівництва держави. Дослідник О. В. Лук’яненко стверджує, що випускники педагогічних навчальних закладів у місті також високо цінували свою роботу і могли постояти за її гідну оплату навіть із застосування сили.

Таким чином, аналізуючи сучасну вітчизняну історіографію матеріально-фінансового становища педагогічних працівників під час деєталінізації, дослідники об’єктивно висвітлюють події суспільно-політичного та економічного життя, які сталися після смерті Й. Сталіна та XX з’їзду КПРС.

Історики одностайні у висновках, що отримуючи мізерну зарібну плату, не маючи належного матеріального забезпечення педагоги не могли фінансово забезпечити себе та свої сім’ї. Однак, доба „Відлиги” принесла певні зміни в усі сфери життя людей. Було започатковане поліпшення матеріальних умов діяльності української інтелігенції в порівнянні зі сталінським періодом. Проте фінансово-матеріальне становище представників освітньої галузі залишалося на досить низькому рівні.

Незважаючи на важливість та актуальність піднятої проблеми, наявність публікацій, вона недостатньо розроблена у плані історіографії, що не дає змоги повноцінно збагнути справжнє становище педагогічних працівників у добу хрущовської „Відлиги”. Тому в подальшому існує необхідність нових історіографічних розвідок матеріально-фінансового становища педагогів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Панченко П.П. Україна. Друга половина XX століття: Нариси історії / П.П. Панченко, М.Р. Плющ, Л.А. Шевченко та ін. – К., 1997. – 352 с.
2. Кульчицький С. Спроби реформ (1956 – 1964). / С. Кульчицький // Український історичний журнал. – 1998. – № 3. – С. 123 – 128.

3. Баран В.К. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-ті рр.) Україна крізь віки: в 15 т. / В.К. Баран, В.М. Даниленко. – Т. 13. – К.: Вид. дім: Альтернативи, 1999. – 304 с.
4. Рибалка І.К. Така наша доля: сторінки життя мого покоління / І.К. Рибалка. – Х.: Основа, 1999. – С. 126 – 130.
5. Ківень В. Викладачі вузів: соціологічний портрет / Ківень В., Коржов В. – Донецьк, 2001. – 200 с.
6. Сергійчук О.М. Вища школа України в умовах лібералізації суспільного життя. 1953–1964 рр. / О. М. Сергійчук : Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 17 с.; Домбровська С.М. Розвиток вищої школи в Харкові у період тимчасової лібералізації тоталітарної системи (друга половина 50-х – перша половина 60-х років ХХ ст.) / С. М. Домбровська : Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний у-т імені В.Н. Каразіна. – Х., 2006. – 21 с.; Вовк В. М. Побут та дозволя міського населення України в 50-х – 80-х роках ХХ століття / В. М. Вовк : Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Національний пед. у-т. імені М.П. Драгоманова. – К.: 2007. – 23 с.
7. Ковпак Л.В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945 – 2000 рр.) / Л. В. Ковпак – К. : Інститут історії України НАН України, 2003. – 250 с.
8. Романець Л.М. Соціально-побутові умови освітян Вінниччини в 1944–1958 рр. / Л. М. Романець // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Вип. XI. Серія: історія: Збірник наукових праць. – Вінниця, 2006. – С. 258 – 261.
9. Брегеда М. В. Процес десталінізації і суспільні настрої українського населення у 1953 – 1964 рр.: Монографія. / Микола Володимирович Брегеда. – Миколаїв, 2010. – 187 с.
10. Прохоренко О. Характерні риси та особливості повсякденного життя науково-педагогічної інтелігенції 40-х – 50-х рр. ХХ ст. / О. Прохоренко „Історія повсякденності: теорія та практика”: Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький, 14 – 15 трав. 2010 р. / [Упоряд.: Лукашевич О.М., Нагайко Т.Ю.]. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 187–189.
11. Там само. – С. 187.
12. Лук'яненко О. В. Ціна життя полтавських освітян часів десталінізації / Олександр Вікторович Лук'яненко // Сумський історико-архівний журнал. – 2011. – № XIV – XV. – С.154 – 160.

R.M. KRAJNİK

MATERIALLY FINANCIAL POSITION OF TEACHERS OF UKRAINE IN THE YEARS OF KHRUSCHOVSKOY „THAW”: MODERN DOMESTIC HISTORIOGRAPHY

Analyses is the newest Ukrainian historiography about materially financial position of workers of educational industry of Ukraine in the years of khrushchovskoy „Thaw”.

Key words: *historiography, „Thaw”, destalinizaciya, teachers.*

P.H. KRAJNİK

МАТЕРИАЛЬНО-ФИНАНСОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ПЕДАГОГОВ УКРАИНЫ В ГОДЫ ХРУЩЕВСКОЙ „ОТТЕПЕЛИ”: СОВРЕМЕННАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ИСТОРИОГРАФИЯ

Анализируется новейшая украинская историография о материально-финансовом положении работников отрасли образования Украины в годы хрущевской „Оттепели”.

Ключевые слова: *историография, „Оттепель”, десталинизация, педагоги.*